

ГРАФОАНАЛІТИЧНА МОДЕЛЬ ПРОЦЕСУ УПРАВЛІННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМ КАПІТАЛОМ ПІДПРИЄМСТВА

На початку ХХІ ст. українське суспільство визначило для країни новий підхід

д до
напр
ямів

© Бауліна Тетяна Володимирівна – кандидат економічних наук, доцент.
Рада по вивченню продуктивних сил України НАН України, Київ.

економічного прогресу й інтеграції у світову спільноту. Інституціоналізація глобального інформаційного простору забезпечила вільний доступ до накопичених баз знань, інформації. Для України ці світові напрями розвитку зумовили формування інтелектуального потенціалу національної економіки та запровадження нових технологій, винаходів, розробок. У зв'язку із цим значно підвищилася роль інтелектуального капіталу в сучасному соціально-економічному розвитку країни. Саме зростання інтелектуального потенціалу країни визначає економічні успіхи України особливо щодо конкурентоспроможності на світовому ринку.

Якщо у 80-90-х роках ХХ ст. конкурентними перевагами традиційної індустріальної економіки були природні джерела та сировина, дешева робоча сила, транспортні сполучення, місткий ринок тощо, то сучасні технологічні, екологічні, інформаційні зміни обумовили перехід до інтелектуальної економіки, яка базується на високих технологіях, наукомістких галузях, нанотехнологіях. Основною домінантою цієї економіки є інтелектуальний капітал країни.

Однією з особливостей інтелектуальної економіки є переорієнтація інвестицій із розширення виробництва, накопичення матеріальних активів на

інтелектуальні інвестиції, які спрямовані на розвиток людських ресурсів.

Останніми роками в усьому світі спостерігається зростання інвестицій в інтелектуальні ресурси (людські ресурси). Як свідчать аналітичні дані ISSN 1562-109X майже 2/3 світового зосереджено в інтелектуальному капіталі. Значну частину складають знання й інтелектуальні можливості персоналу нової інтелектуальної економіки.

Відбулася переорієнтація економіки таких країн, як Австрія, Франція, Норвегія, Канада, Німеччина й інші на виробництво та використання сучасних знань, інтелектуального потенціалу. Таким чином, інтелектуальний капітал забезпечує понад 50% зростання національного багатства цих країн.

Однією з умов ефективного формування, використання та управління інтелектуальним капіталом є рівень забезпечення країни швидкісними міжнародними комунікаціями. За рівнем інтернетизації перше місце посідають Ісландія, Швеція, Норвегія і США (відповідно 44,6; 40,4; 36,2 та 21%). У ході дослідження виявлено, що однією з головних особливостей інтелектуальної економіки є збільшення частки інтелектуальних послуг, пов'язаних із наданням інформації. На сьогодні вони складають 2/3 від загального обсягу послуг. Оцінюючи показники індексу технологічного розвитку, що характеризують відповідність вимогам

інтелектуальної економіки, сучасний економічний стан України не відповідає ані потребам, ані потенціалу країни з інтелектуальною економікою.

Для України питання розвитку інтелектуального капіталу та перехід до інтелектуальної економіки стає особливо значущим через економічну ситуацію, яка характеризується як кризисне явище. Економіка України дедалі більше стає залежною від інтелектуального капіталу розвинених країн. Відсутність глобальної дієвої стратегії щодо розвитку й упровадження результатів інтелектуальної діяльності в економіку визначає Україну як країну третього світу. Лише своєчасна та якісна модернізація існуючих в Україні виробничих потужностей за активної участі інтелектуального капіталу та мобілізована взаємодія всіх ресурсів здатні забезпечити ефективний перехід до інтелектуальної економіки, що, у свою чергу, підвищить суспільний рівень і добробут населення країни.

Мета статті – розробка методичних пропозицій щодо вдосконалення процесу управління інтелектуальним капіталом підприємства за допомогою графоаналітичного методу.

Сучасні дослідження з інтелектуального капіталу, який формує основу інтелектуальної економіки, свідчать, що існує багато підходів до визначення поняття та структури цього економічного явища.

Сутність категорії «інтелектуальний капітал» активно почали досліджувати в кінці ХХ ст., і на сьогодні окреслено велике коло напрацювань і визначень. У широкому розумінні інтелектуальний капітал — це сукупність знань, навичок, умінь, які можуть бути оцінені та перетворені на прибуток.

Проте це дуже загальне визначення, яке вимагає детального

роз'яснення. Наприклад, А. Чухно доводить, що інтелектуальний капітал складається із двох елементів: людського та структурного капіталів.

У свою чергу російською вченою Л. Лукічевою запропоновано підхід, який розглядає інтелектуальний капітал як сукупність двох складових – трудові ресурси й інтелектуальні активи, які сформовані з інформаційно-інтелектуальних ресурсів та інформаційно-інтелектуальних продуктів. Цей підхід сполучає найбільш сутнісні характеристики досліджуваного поняття.

Інший підхід визначив П. Цибульов, який вважає, що інтелектуальний капітал складається із трьох складових – людський капітал, структурний капітал та об'єкти інтелектуальної власності (винаходи, промислові зразки, комп'ютерні розробки, торговельні марки тощо). Ця точка зору доводить, що інтелектуальний капітал може бути оцінений та поставлений на бухгалтерський облік як нематеріальні активи.

Інший погляд щодо структури інтелектуального капіталу мають вчені Роберт С. Каплан та Дейвід П. Нортон, які запропонували дієвий метод оцінки ефективності діяльності компанії – збалансовану систему показників. Так, до структури інтелектуального капіталу входять людський, інформаційний та організаційний капітали. Особливістю даного підходу є суттєвий вплив інтелектуального капіталу на вартість акцій підприємства, тобто вплив на довгострокову вартість цілого підприємства.

Аналізуючи існуючі підходи, зробимо висновок, що визначальною основою інтелектуального капіталу є людський капітал. Завдяки потенціалу, творчим здібностям, ідеям і пропозиціям створюється інтелектуальний капітал, який дає можливість одержати більшу вартість компанії за рахунок додаткової

вартості, яка створюється людським капіталом.

Людський капітал являє собою сукупність знань, умінь, творчих здібностей працівників компанії, здатності до нововведень, здатності критичного сприйняття навколишнього світу, можливості зберігати й обробляти величезний масив інформації, тобто людський інтелект. Його неможливо відділити від людини, відчужити, а тому й неможливо комерціалізувати. На нашу думку, головне призначення людського капіталу – створення та поширення інновацій. На Заході людський капітал часто ототожнюють із рівнем освіти людини, а слово «освіта» прирівнюється до терміна «людський капітал». Загально визнано, що сума прибутку від інвестицій в освіту втричі перевищує прибуток від інвестицій у техніку.

На процеси формування, розвитку, активізації та управління інтелектуальним капіталом впливає сукупність факторів зовнішнього середовища, де функціонує та визначає конкурентні переваги на ринку підприємства, і факторів внутрішнього середовища. Тому управління інтелектуальним капіталом залежить від змін цих факторів.

Загальну структуру управління інтелектуальним капіталом можна подати як складну багатомірну систему. Процес управління інтелектуальним капіталом характеризується сукупністю внутрішніх і зовнішніх факторів, які впливають на діяльність підприємства, а також на інтелектуальний капітал підприємства в цілому.

Факторами внутрішнього середовища, які впливають на інтелектуальний капітал, є зміни:

людського капіталу, які відбуваються в уміннях, знаннях, навичках, здібностях, досвіді;

організаційного капіталу, які відбуваються в культурі, лідерстві, роботі команди, управлінні знаннями;

інформаційного капіталу, які відбуваються в базах даних, інформаційних системах, технічному та програмному забезпеченні.

Зовнішнє середовище, в якому підприємство здійснює свою діяльність, мінливе. Зміни, які в ньому відбуваються, необхідно постійно відстежувати й урахувати щодо управління інтелектуальним капіталом. Це середовище, у свою чергу, складається з таких складових: економічної, політико-правової, технологічної, соціально-культурної, міжнародної, екологічної.

Поділимо перелічені вище фактори на чотири підмножини: вхідні X та вихідні Y – характеристики інтелектуального капіталу підприємства до і після управління, постійні (некеровані) W і змінні (керовані) U – характеристики впливу змін, які відбуваються в зовнішньому та внутрішньому середовищі підприємства, на інтелектуальний капітал підприємства. Фактори X та Y визначають характеристики інтелектуального капіталу. До постійних факторів \overline{W} відносимо такі фактори, які у процесі створення інтелектуального капіталу підприємства не змінюються. Це, наприклад, фактори, які можуть мати як систематичний, так і випадковий характер. Таким чином, до некерованих постійних факторів віднесено:

споживачів (демографічний, історичний, культурно-історичний);

конкурентів (структура конкуренції, маркетингова стратегія конкурентів, відносини в каналах збуту, визначення конкурентів у загальних поняттях);

уряд (державні, місцеві органи влади);

економіку (економічне зростання,

процентні ставки, темпи інфляції, рівень безробіття);

технології (досягнення, патенти, обмеження по ресурсах);
незалежні засоби масової інформації.

Підмножина \bar{U} включає фактори, за допомогою яких можна управляти інтелектуальним капіталом або які змінюють складові інтелектуального капіталу підприємства:

галузь діяльності організації (тип діяльності, функції, територіальні межі, характер власності, конкретна діяльність);

загальні цілі (завдання, міру виконання яких можна визначити за кількісним обсягом продажів, прибуток);

корпоративна культура (тимчасові поняття, гнучкість середовища працівників, структура управління, рівень неформальних контактів);

інтелектуальний потенціал персоналу (підвищення кваліфікації, розвиток і застосування накопиченого досвіду, навчання на інтелект-тренінгах, одержання другої освіти й ін.).

На першому етапі управління інтелектуальним капіталом підприємство характеризується станом \bar{X}_1 . На інтелектуальний капітал підприємства впливає

система сукупності факторів \bar{W}_1 та \bar{U}_1 , унаслідок чого воно набуває нового стану, зумовленого вихідною характеристикою стану \bar{Y}_1 :

$$Y_1 = f(\bar{X}_1, \bar{W}_1, \bar{U}_1). \quad (1)$$

При цьому відбувається зміна складових інтелектуального капіталу, тобто змінюються фактори \bar{U}_1 . Після проведення змін структура інтелектуального капіталу переходить у новий стан. Вхідні характеристики \bar{X}_2 стану інтелектуального капіталу підприємства для другого рівня є

кінцевими характеристиками стану \bar{Y}_1 інтелектуального капіталу після першої зміни його характеристик, тобто

$$\bar{X}_2 \equiv \bar{Y}_1. \quad (2)$$

Аналогічно визначаються характеристики інтелектуального капіталу на інших рівнях зміни та характеристики \bar{Y}_n кінцевого стану інтелектуального капіталу, які мають відповідати заданим характеристикам при управлінні.

Таким чином, процес управління інтелектуальним капіталом підприємства можна подати у вигляді такого співвідношення:

$$\bar{X}_n = \begin{cases} \bar{X}_1 & \text{при } n = 1 \\ \bar{Y}_{n-1} = f(\bar{X}_{n-1}, \bar{W}_{n-1}, \bar{U}_{n-1}) & \text{при } n > 1, \end{cases} \quad (3)$$

де n – зміна, яка відбувається у складових інтелектуального капіталу підприємства;

\bar{X}_n – характеристика стану інтелектуального капіталу підприємства на початку запровадження n -ї зміни при управлінні;

\bar{X}_{n-1} – характеристика стану інтелектуального капіталу підприємства на початку запровадження $n-1$ -ї зміни при управлінні;

\bar{Y}_{n-1} – характеристика стану інтелектуального капіталу підприємства після запровадження $n-1$ -ї зміни при управлінні;

\bar{W}_{n-1} – підмножина некерованих факторів, які впливають на інтелектуальний капітал підприємства під час уведення $n-1$ -ї зміни при управлінні;

\bar{U}_{n-1} – підмножина керованих факторів, які впливають на інтелектуальний капітал підприємства під час уведення $n-1$ -ї зміни при управлінні.

На кінцевий стан інтелектуального капіталу підприємства більшою мірою впливає комплекс змін, які вводяться.

Аналіз структурної схеми управління інтелектуальним капіталом (рис. 1) показує, що застосування вхідних характеристик стану інтелектуального капіталу на першому рівні за умови сталості всіх інших факторів на всіх рівнях при запровадженні змін на підприємстві приводить до зміни вихідних характеристик стану інтелектуального капіталу підприємства після здійснення всього процесу запровадження змін.

Для активізації інтелектуальних ресурсів підприємств, визначення їх частки у структурі основного капіталу

необхідно забезпечити цей процес ефективним управлінням інтелектуальним капіталом.

Для цього розглянемо підприємство, яке складається з декількох структурних підрозділів. Сукупність інтелектуальних ресурсів цих підрозділів, залучення їх і використання інтелектуального потенціалу цих підрозділів у загальному виробничому процесі, забезпечить ефективність процесів формування та управління інтелектуальним капіталом цілого підприємства.

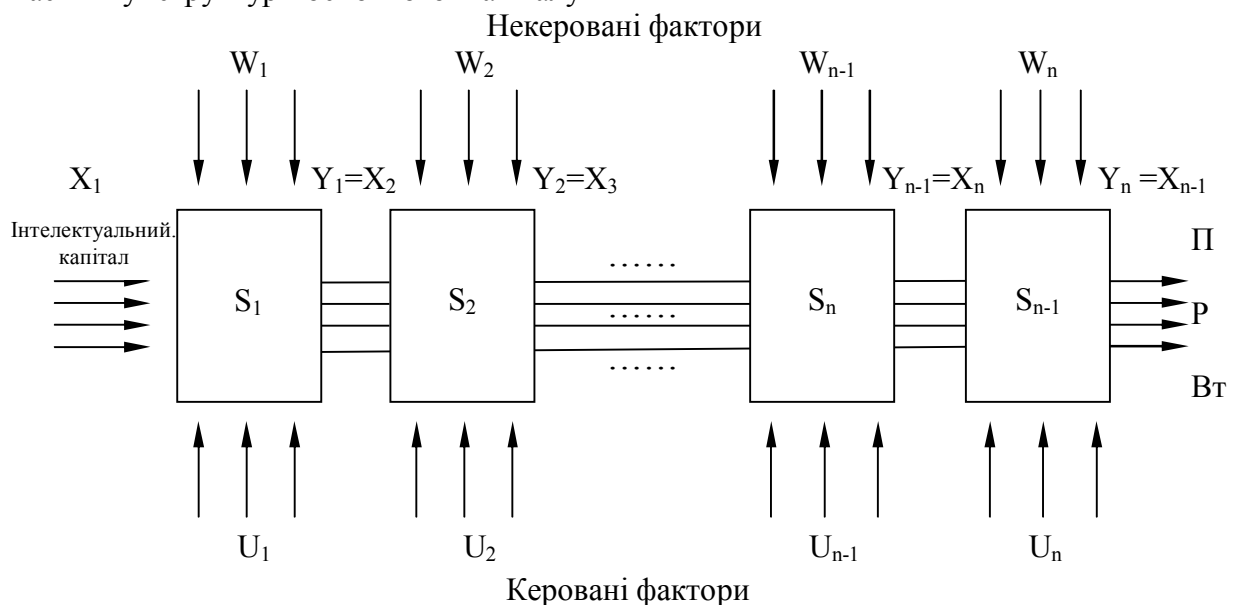

Рис. 1. Структурна схема управління інтелектуальним капіталом підприємства

Результати аналізу процесу управління інтелектуальним капіталом одного структурного підрозділу підприємства або зміна будь-якої його складової всього підприємства на кількох рівнях свідчать, що управління інтелектуальним капіталом окремого структурного підрозділу або запровадження окремої зміни складової інтелектуального капіталу призводить до зниження ефективності одержуваного результату. Тому при ухваленні рішення про проведення змін в управлінні інтелектуальним капіталом підприємства

необхідно розглядати сукупність усіх факторів, які впливають на процес управління інтелектуальним капіталом підприємства.

Одними з основних змінних параметра U , що визначають інтелектуальний капітал підприємства, є прибуток (Π), рентабельність (P) і вартість акцій (B) підприємства. Для якісного та кількісного аналізу впливу інтелектуального капіталу підприємства на капітал підприємства в цілому ми використали властивості орієнтованого графа, що, з одного боку, відображає

інтелектуальний капітал усіх структурних підрозділів підприємства, а з іншого – характер складових інтелектуального капіталу та взаємозв'язки досліджуваних параметрів на певних етапах діяльності підприємства. Передача властивостей і напрямом від Π до P позначимо через T , а зворотний зв'язок – через Q .

Скористаємося цими властивостями графа, представивши кожен структурний підрозділ підприємства у вигляді чотирьох граф-схем (наприклад, відділ продажів, відділ реалізації, відділ маркетингу, відділ контролю за якістю) (рис. 2). Інтелектуальний капітал кожного структурного підрозділу має вхідні

початкові властивості Π , P та Vm (вершини A_1, A_2, A_3, A_4), які є результатом початкової діяльності.

У цьому випадку для всіх структурних підрозділів прибуток визначається за залежністю

$$\Pi_{oi} = \Pi_{нач.i}, \quad (4)$$

де Π_{oi} – вхідний залишковий прибуток усіх структурних підрозділів підприємства.

Аналогічно визначається рентабельність усіх структурних підрозділів підприємства:

$$P_{oi} = P_{нач.i}, \quad (5)$$

де P_{oi} – вихідна рентабельність усіх структурних підрозділів підприємства.

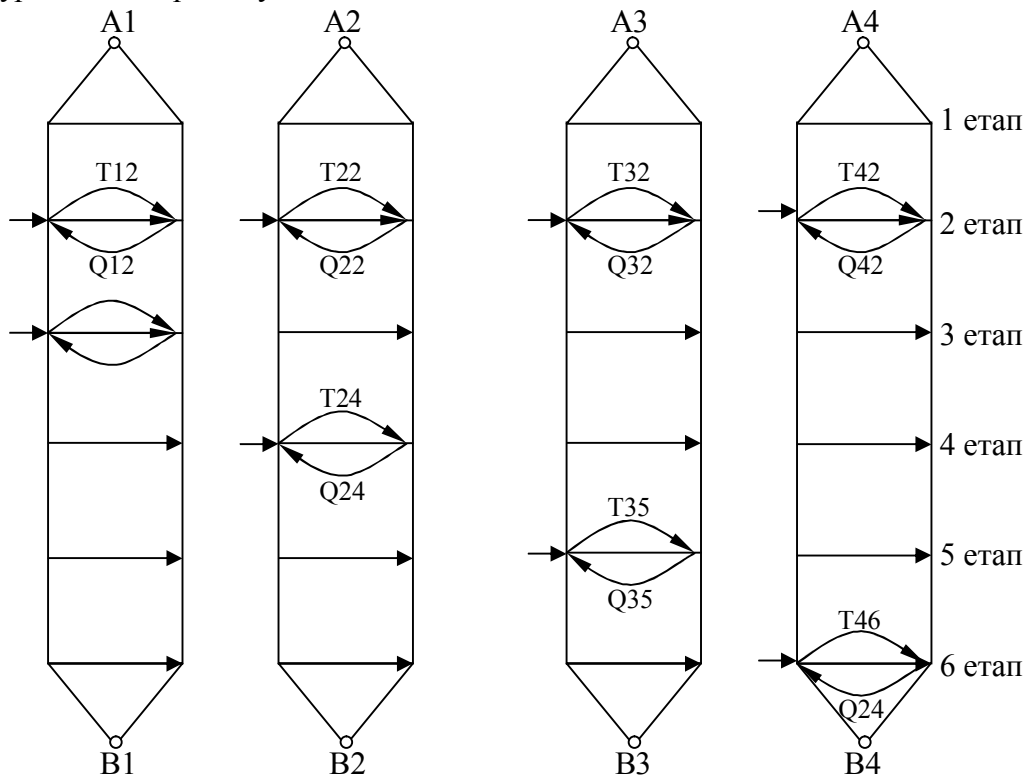

Рис. 2. Взаємозв'язок між структурними підрозділами у процесі управління інтелектуальним капіталом підприємства

Запровадження змін інтелектуального капіталу у першому підрозділі приводить до перерозподілу прибутку, порушення його рівноваги по всіх структурних підрозділах. Поява залишкових витрат як результат

перерозподілу прибутку після зміни інтелектуального капіталу відображається зв'язком P_2 .

При визначенні кількісних зв'язків спадковості процесу управління інтелектуальним капіталом підприємства

застосовуються функції різного виду. Загальна функція граф-схеми одного структурного підрозділу представляє перетворення початкових властивостей інтелектуального капіталу структурного підрозділу (A) і кінцевого стану інтелектуального капіталу структурного підрозділу (B) та описується залежністю:

$$F: A > B. \quad (6)$$

При цьому функція F не зводиться до простого підсумовування факторів при зміні інтелектуального капіталу підприємства, а є більш складною залежністю. На запропонованих граф-схемах зміна інтелектуального капіталу підприємства при паралельному запровадженні змін має такий вигляд:

$$X_3 = C_1 X_1 + C_2 X_2. \quad (7)$$

При послідовному розташуванні графа залежність буде такою:

$$X_3 = C_2 \cdot X_2; \quad (8)$$

$$X_2 = C_1 \cdot X_1. \quad (9)$$

Після підстановки у формулу (8) значень X маємо

$$X_3 = C_1 \cdot C_2 \cdot X_1. \quad (10)$$

Використаємо наведені залежності (8, 9, 10) для визначення результуючого прибутку та рентабельності на кожному етапі змін інтелектуального капіталу підприємства.

У загальному випадку рівняння для визначення результуючого прибутку кожного структурного підрозділу при зміні інтелектуального капіталу набувають такого вигляду:

$$\dot{I}_{rez.ni} = K_{i(n-1)} \cdot \dot{I}_{i(n-1)} \pm \dot{E}_{in} \cdot \dot{I}_{in}, \quad (11)$$

де $K_{i(n-1)}$, K_{in} – коефіцієнти спадкування

$$K_{i(n-1)} = \frac{\dot{I}_{i(n-1)} \cdot \dot{I}_{rez.ni} \cdot \sum \dot{I}_{ni}^2 - \sum \dot{I}_{i(n-1)} \cdot \dot{I}_{ni} \cdot \sum \dot{I}_{ni} \cdot \dot{I}_{rez.ni}}{\sum \dot{I}_{i(n-1)}^2 \cdot \sum \dot{I}_{ni}^2 - (\sum \dot{I}_{i(n-1)} \cdot \dot{I}_{ni})^2}; \quad (16)$$

$$K_i = \frac{\sum \dot{I}_{ni} \cdot \dot{I}_{rez.ni} \cdot \sum \dot{I}_{i(n-1)}^2 - \sum \dot{I}_{i(n-1)} \cdot \dot{I}_{ni} \cdot \sum \dot{I}_{i(n-1)} \cdot \dot{I}_{rez.ni}}{\sum \dot{I}_{i(n-1)}^2 \cdot \sum \dot{I}_{ni}^2 - (\sum \dot{I}_{i(n-1)} \cdot \dot{I}_{ni})^2}; \quad (17)$$

$$C_{i(n-1)} = \frac{\sum P_{i(n-1)} \cdot P_{rez.ni} \cdot \sum P_{ni}^2 - \sum P_{i(n-1)} \cdot P_{ni} \cdot P_{rez.ni} \cdot \sum P_{ni}}{\sum P_{i(n-1)}^2 \cdot \sum P_{ni}^2 - (\sum P_{i(n-1)} \cdot P_{ni})^2}; \quad (18)$$

при проведенні попередньої зміни інтелектуального капіталу та наступної відповідно у структурному підрозділі, які враховують прибуток;

$$P_{rez.ni} = C_{i(n-1)} \cdot P_{i(n-1)} \pm C_{in} \cdot P_{in}, \quad (12)$$

де $C_{i(n-1)}$, C_{in} – коефіцієнти спадкування при проведенні попередньої зміни інтелектуального капіталу та наступної зміни відповідно у структурному підрозділі, які враховують значення рентабельності.

У математичній моделі результуючий прибуток підприємства, результуюча рентабельність і результуюча вартість акцій мають такий вигляд:

$$\dot{I}_{rez.i} = \sum_{n=1}^t (K_{i(n-1)} \dot{I}_{i(n-1)} + K_{in} \cdot \dot{I}_{in}); \quad (13)$$

$$P_{rez.i} = \sum_{n=1}^t (C_{i(n-1)} \cdot P_{i(n-1)} + C_{in} \cdot P_{in}); \quad (14)$$

$$B_{rez.i} = \sum_{n=1}^t (S_{i(n-1)} \cdot B_{i(n-1)} + S_{in} \cdot B_{in}). \quad (15)$$

Визначення коефіцієнтів K , C та S на кожному етапі змін інтелектуального капіталу структурних підрозділів підприємства дозволить визначити кількісні зв'язки спадковості факторів і врахувати їх при визначенні оптимальної послідовності проведення змін складових інтелектуального капіталу кожного структурного підрозділу підприємства.

Коефіцієнти K , C та S визначаємо за методом найменших квадратів:

$$C_i = \frac{\sum P_{rez.ni} \cdot \sum P_{ni}^2 - \sum P_{i(n-1)} \cdot P_{ni} \cdot P_{rez.ni} \cdot \sum P_{i(n-1)}}{\sum P_{i(n-1)}^2 \cdot \sum P_{ni}^2 - (\sum P_{i(n-1)} \cdot P_{ni})^2}; \quad (19)$$

$$S_{i(n-1)} = \frac{B_{i(n-1)} \cdot B_{rez.ni} \cdot \sum B_{ni}^2 - \sum B_{i(n-1)} \cdot B_{ni} \cdot \sum B_{ni} \cdot B_{rez.ni}}{\sum B_{i(n-1)}^2 \cdot \sum B_{ni}^2 - (\sum B_{i(n-1)} \cdot B_{ni})^2}; \quad (20)$$

$$S_i = \frac{\sum B_{ni} \cdot B_{rez.ni} \cdot \sum B_{i(n-1)}^2 - \sum B_{i(n-1)} \cdot B_{ni} \cdot \sum B_{i(n-1)} \cdot B_{rez.ni}}{\sum B_{i(n-1)}^2 \cdot \sum B_{ni}^2 - (\sum B_{i(n-1)} \cdot B_{ni})^2}. \quad (21)$$

Оптимальним варіантом змін інтелектуального капіталу є той, що враховує спадкування факторів при їх послідовній зміні в одному структурному підрозділі або при одночасній зміні в усіх структурних підрозділах підприємства.

Таким чином, коефіцієнти спадкування факторів показують, що при $K=0$, $C=0$, $S=0$ на підприємстві або у структурному підрозділі не відбуваються зміни інтелектуального капіталу (зміни не ефективні). Тобто на підприємстві існує ряд бар'єрів для формування та управління інтелектуальним капіталом:

відсутність відповідної стратегії щодо розвитку інтелектуального капіталу підприємства;

некваліфікована оцінка та підбір персоналу;

відсутність відповідних методів мотивації щодо активізації інтелектуального капіталу підприємства;

невідповідність вимогам щодо ефективного управління інтелектуальним капіталом його складових – структурного капіталу й організаційного капіталу;

значні розходження в організаційних структурах;

незадовільні інформаційні комунікації;

некоректний поетапний план формування, розвитку й управління інтелектуальним капіталом підприємства;

відсутність достатньої підтримки з боку керівництва;

неузгодженість поглядів щодо

стратегії управління інтелектуальним капіталом;

відсутність знань щодо процесів формування, розвитку й управління інтелектуальним капіталом.

При $K>1$, $C>1$, $S>1$ зміни інтелектуального капіталу відбулися і спостерігається домінуючий їх вплив на діяльність організації, при $K<1$, $C<1$, $S<1$ фіксується негативний вплив факторів на формування інтелектуального капіталу.

Це дозволяє розробити методіку вибору оптимальної послідовності процесу управління інтелектуальним капіталом з урахуванням спадкування факторів, тобто визначити походження різних процесів формування, розвитку й управління інтелектуальним капіталом підприємства як на макро-, так і на мікрорівнях.

Висновки.

Запропонований графоаналітичний метод управління інтелектуальним капіталом дозволяє кількісно оцінити вплив і наслідки змін у складових інтелектуального капіталу та визначити зміни загального капіталу підприємства. Застосування цього методу дає змогу планувати майбутню діяльність і прогнозувати загальний капітал підприємства з урахуванням змін інтелектуального капіталу та його складових на основі показників ефективності підприємства – розрахунок прибутку, рентабельності та вартості акцій (для структурного підрозділу або всього підприємства). У свою чергу, визначення коефіцієнтів спадкування (з формул розрахунку прибутку,

рентабельності та вартості акцій) дозволяє виявити позитивний або негативний вплив змін інтелектуального капіталу, які запроваджуються (для підприємств, які здійснюють комерційну діяльність), що в подальшому сприяє ефективному формуванню, розвитку й управлінню інтелектуальним капіталом підприємства.

Література

1. Каплан Роберт С., Нортон Дейвид П. Стратегические карты. Трансформация нематериальных активов в материальные результаты: Пер. с англ. – М.: ЗАО «Олимп-Бизнес», 2005. – 512 с.
2. Каплан Роберт С., Нортон Дейвид П. Организация, ориентированная на стратегию. Как в новой бизнес-среде преуспевают организации, применяющие сбалансированную систему показателей: Пер. с англ. – М.: ЗАО «Олимп-Бизнес», 2004. – 416 с.
3. Лукичева Л.И. Управление интеллектуальным капиталом. – М.: Омега-Л, 2007. – С. 50-70, 111-143.
4. Бутнік-Сіверський О., Красовська А. Теоретичні засади інтелектуальної інноваційної діяльності на підприємстві // Економіка України. – 2004. – № 12. – С. 31-37.
5. Эдвисон П., Мелоун М., Интеллектуальный капитал. Определение истинной стоимости компании. I Новая постиндустриальная волна на Западе. – М.: Academia, 1999.
6. Бауліна Т.В. Методологічні аспекти моделювання управління змінами в організації // Сіверянський літопис. – 2002. – № 5 (47). – С. 152-157.
7. Бауліна Т.В., Беднов В.А., Кухтик Т.В. Развитие интеллектуального потенциала организации. – К.: ДИТМ МНТУ, 2003. – 301 с.

